

Grażyna BALOWSKA

Opole

Mieczysław BALOWSKI

Poznań

Problemy ze standaryzacją współczesnego języka czeskiego (cz. 1)

Dla sytuacji językowej współczesnej czeszczyzny charakterystyczny jest wyraźny rozdźwięk między normą języka literackiego (*spisovná čeština*) a uzusem (*běžně mluvený jazyk*, szczególnie zaś *obecná čeština*). Aby dzisiejszą sytuację wyjaśnić, należy posłużyć się kryterium diachronicznym. Przyczyn pośrednich obecnego stanu poszukuje się w XVII i XVIII w., bezpośrednich zaś w wieku XIX w okresie czeskiego odrodzenia narodowego. Dobrze rozwinięta i ukształtowana czeszczyzna literacka znalazła się po przegranej Czechów pod Białą Górą w 1620 roku w niezwykle trudnej sytuacji. Ze względu na narastający w wyniku tego faktu w XVII i XVIII wieku brak wykształconych elit, które po konfiskacie majątków udały się na emigrację, doszło do zawężenia spektrum funkcjonalnego języka czeskiego: stopniowo wycofywano czeszczyznę z języka naukowego, następnie z języka administracji i w znacznej mierze z języka literatury (por. *Encyklopedický slovník češtiny* 2002, s. 69). W XVIII w. funkcjonowały w większości gatunki, których język opierał się na niższych warstwach stylistycznych, takie jak np.: homilia, dramat ludowy, pieśń jarmarczna, w ograniczonym zakresie prasa¹. Ze względu na brak użytkowników nie wykształciła się także odmiana mówiona

¹ Por.: „Náročná literární tvorba dočasně pokračovala jen v okruzích české emigrace. V tvorbě Komenského, která představovala konec rozvoje vysokého stylu, dosahuje stylová škála vrcholu: obohacuje se např. i o dialektismy, které ještě

warstw wykształconych. Rozwijał się jednak język mówiony niższych warstw społecznych.

A. Stich podkreśla jednak, że powstające w okresie baroku teksty o treściach intelektualnych były pisane językiem kontynuującym tradycje czeszczyzny okresu humanizmu, ale wzbogaconym o nowe elementy ówczesnego języka codziennej komunikacji (zbliżone do dzisiejszej *obecné češtiny*) (Stich 1995, por. też Nebeská 1996, s. 103, Szczepańska 2004). Dlatego też według badacza nie powinno się mówić o upadku, epoce mroku (*temna*) czeszczyzny w tym okresie. A. Stich tłumaczy w związku z tym motywy przyjęcia przez J. Dobrovskiego za wzorzec odradzającego się w XIX w. języka czeskiego czeszczyzny szesnastowiecznej, a nie ówczesnego uzusu, niechęcią do języka baroku. Decyzja J. Dobrovskiego była brzemienna w skutkach, ponieważ „příslušnou kapitolu tohoto spisu [*Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur* – G.B., M.B.] nazval »Úpadek české řeči«. Tento lapidární výrok se ujal tak dokonale a všeobecně, že u ně byl dále zkoumán ani precizován. [...] V následující generaci přejal toto hodnocení J. Jungmann [...], 17. a 18. stol. nazval »smutnou dobou« literatury i jazyka. [...] Těmito dvěma odsudky byla kauza na sto let uzavřena, mínění obou obrozenských autorit se v odborné literatuře jen reprodukovalo” (Stich 1995, s. 51).

Inaczej zagadnienie to interpretuje M. Komárek (1995). Uważa on, że J. Dobrovský skłonił się ku językowi Biblii Kralickiej nie z powodu niechęci do języka baroku, ale ze względu na fakt, że czeszczyzna szesnastowieczna była ukształtowanym językiem literackim, z ustaloną normą. J. Dobrovský widział więc w niej ład, którego brakowało nieustalonej ówczesnej formie uzualnej języka czeskiego (por. Nebeská 1996, s. 104).

Wyjaśniając przyczyny współczesnej sytuacji językowej czeszczyzny, podnosi się ostatnio także wpływ teorii Praskiej Szkoły Strukturalnej. J. Kořenský (1993) podkreśla, że chodziło o teorię progra-

předchozí epocha humanistická jako prostředek spisovného jazyka nepřipouštěla” (*Encyklopedický slovník češtiny*, 2002, s. 67-68).

ową, której nadrzędnym celem było wzmocnienie tych funkcji języka czeskiego, które przyczyniłyby się do wzrostu jego prestiżu (np. język naukowy, komunikacja oficjalna pisana i mówiona, język literatury). Z tego wynikało zwrócenie wówczas uwagi na opozycję literackość – nieliterackość (por. Nebeská 1996, s. 104). Z. Starý (1995) zaś podkreśla fakt, że w teorii języka literackiego nawiązano do wcześniejszych tendencji purystycznych, charakteryzujących się dystansem do czeszczyzny okresu baroku (stosuje tu określenie *syndrom národního údělu*²).

Fakt, że bazą dla odradzającej się czeszczyzny stał się archaiczny język Biblii Kralickiej a nie ówczesny uzus, spowodował naruszenie ciągłości rozwoju języka czeskiego, skutkiem czego jest dzisiejsze „nedostatečné zakotvení spisovné češtiny v povědomí českých mluvčích” (Nebeská 1996, s. 113). Jak twierdzi I. Nebeská:

K překlenutí rostoucí vzdálenosti mezi spisovnou normou a jazykem každodenní komunikace vedou návrhy vsunout mezi normu a úzus další konceptuální jednotku; jako nejvhodnější se jeví internacionální pojem standard (Nebeská 1996, s. 57)³.

---

² Por.: „Vize národního údělu spoluurčuje i sociolingvistické názory teorie jazykové kultury na češtinu současnou. V PLK se to projevuje vlastně již přijetím rámce spisovného jazyka. Tento rámeček se totiž zrodil v obrození právě ze silně pocitovaného protikladu mezi úpadkem češtiny v baroku na straně jedné a zlatým věkem jazyka českého v renesanci na straně druhé. Jiným projevem syndromu »národního údělu« je intervenční charakter teorie jazykové kultury” (Starý 1995, s. 62).

³ Sądy czeskich lingwistów na temat zakresu znaczeniowego tego terminu nie są zgodne. Może on być rozumiany jako podstawowa forma języka etnicznego używana w komunikacji codziennej, jako język ogólny pełniący wyższe funkcje komunikacyjne lub też jako synonim języka literackiego (*Encyklopedický slovník češtiny* 2002, s. 438). F. Daneš (1997, s. 13-14) twierdzi, że: „Standard či standardní jazyk je označení vytvořené podle anglosaského vzoru [...]. Jeho výhoda spočívá v tom, že se jeví jako termín »neutrální« [...] avšak zůstává nejasné, zda jde o »standard« ve smyslu obecně uznávané, závazné normy, nebo ve smyslu hodnotícím, totiž jako vysoký stupeň kvality (snad obojí?)”. Natomiast F. Čermák, P. Sgall i P. Vybíral (2005, s.107) traktują pojęcie standardu szerzej. Według nich obejmuje ono także

Nowa refleksja czeskich lingwistów nad istniejącym rozdziwieniem między normą skodyfikowaną a językiem komunikacji codziennej zaowocowała na początku lat dziewięćdziesiątych propozycjami zmian standaryzacyjnych we współczesnym języku czeskim. P. Sgall i J. Hronek w pracy *Čeština bez příkras* (1992) postawili pytanie o rolę czeskiego języka literackiego (*spisovná čeština*), jego pozycję wśród substandardów⁴ i rolę kodyfikacji tego standardu. Zakwestionowali oni centralny charakter opozycji literackość – nieliterackość i zaproponowali wprowadzenie do czeskiego języka mówionego (*hovorová čeština*) elementów „ludowego” języka potocznego (*obecná čeština*). Przenieśli więc punkt ciężkości zainteresowań standardem języka narodowego na pierwotną postać istnienia języka naturalnego. Takie podejście spowodowało pojawienie się głosów sprzeciwu. Zakwestionowano ich poczynania, wykazując, że standard literacki jest prestiżową formą, według której ocenia się poziom kultury społeczeństwa czeskiego. Jak pisze O. Hausenblas (1993):

[...] funkce, které v dnešních mluvených výpovědích komunikaci každodenní plněni prostředky nieliteracké, mohou být realizované prostředky literacké, tj. jiné než substandardu nieliterackého českého či moravského. [...] To, že značná část uživatelů jazyka v těchto případech užívá prostředky jazyka nieliterackého, ve skutečnosti ne musí svědčit o tom, že nieliteracký jazyk potocný zvítězil v jakémś walce z jazykem literackým, ale raději o tom, že neznajomost normy, brak

---

sferę przejściową, czyli różnice funkcjonalne, stylistyczne, terytorialne i pokoleniowe oraz różnice między językiem pisany a nieformalnym mówionym (por. też Čermák, Sgall, Vybíral 2006, s. 274).

⁴ F. Daneš zwraca uwagę, że termin *substandard* można rozumieć dwojako: „[...] ve smyslu užším jako »pokleslý« nebo »nižší« standard, anebo širším, »vše mimo standard«. Jazyková skutečnost je ovšem méně schematická: spíše tu zjušťujeme široké pásmo (diapazon) rozkládající se mezi »vysokým standardem« (především psaným spisovným jazykem v úzkém smyslu, s velmi silnou normou), jeho hovorovou vrstvou a dále pak různě »obecnými« regionálními koiné, tj. interdialekty s rozličným rozsahem užívání, až ke zcela omezeným místním nářečím a k slangům. Přitom mezi těmito oblastmi neexistují v dnešní češtině ostré, nepropustné hranice, nýbrž více nebo méně plynule přechody. Nejde vlastně o útvary ve smyslu vymezených formací s pevnou normou” (Daneš 1997, s. 14).

wyrobienia językowego, niedbałość i nisko postawione wartości społeczne zwyciężyły nad dbałością o język i tolerancją różnorodności (Hausenblas 1993).

XIX-wieczna myśl J. Dobrowskiego zebrała więc swój plon. Powrócono do stratyfikacji określonej przez B. Havránka czy A. Jedličkę: jako podstawowy standard i odmianę pisaną przyjęto *spisovnou češtinu*, jako substandardy i odmiany mówione: *mluvená čeština*, *hovorová čeština*, *běžná mluva*, *běžně mluvený jazyk*, *obecná čeština*, nie określając bliżej zakresu dystrybucji tych odmian. Przyjrzyjmy się poniższym przykładom (por. *Slovník nespisovné češtiny* 2006, s. 11–12):

<i>dívat se</i>	spisovný výraz
<i>koukat se</i>	hovorový výraz
<i>čumět</i>	výraz obecné češtiny (uvedený v SSČ)
<i>vejrat</i>	nespisovný výraz, který SSČ neuvádí

Przesunięcie centrum zainteresowania teorii języka narodowego z prestiżowej pozycji standardu na opozycję odmiana pisaną – odmiana mówiona języka nie pozostało jednak bez echa. Rozpoczęto dyskusję nad statusem języka czeskiego i jego wariantów, a zwłaszcza substandardów. Powrócono do opisu czeskiego języka nieliterackiego dokonanego przez J. Hronka i skłaniano się do uznania *obecné češtiny* za drugi standard języka czeskiego, chociaż niższy (por. *Encyklopedický slovník češtiny* 2002, s. 81)⁵. Powrócono też do definicji Havránka:

---

⁵ M. Krčmová w następujący sposób opisuje tę odmianę języka czeskiego: „Označení »obecná čeština« se užívá v české tradici již poměrně dlouho. Jako »obecné« byly (a v běžném povědomí jsou i dnes) hodnoceny především jednotlivé výrazy, které užíval »obecný lid«, tedy lidé bez vyššího vzdělání. »Obecná čeština« v tomto pojetí stála v protikladu k »vyšší«, kultivovanější češtině spisovné. Takové hodnocení obsahuje i rozsáhlý *Slovník spisovného jazyka českého* (1960–1971, reprint 1988), kde se jako obecné označují »výrazy krajově neomezené a obecně užívané v projevech běžně mluvených«. Toto pojetí bývá nepřesně rozšiřováno i na jiné jazykové roviny (hláskoslovnou, tvaroslovnou apod.), v nich však už jen těžko najdeme nespisovné prostředky, které by byly pro celé území českého národního jazyka skutečně »krajově neomezené a obecně užívané«” (Daneš 1997, s. 165).

„język standardowy, tj. taki język, który ma ogólnonarodową, ponadregionalną pozycję i jest zdolny do wyrażenia najróżniejszych aspektów życia kulturalnego i cywilizacyjnego” (Havránek 1963, s. 13), którą połączono ze zjawiskiem „modernizacji języka” (por. Nekvapil 2007), dostosowaniem go do nowych potrzeb komunikacyjnych, wynikłych po 1989 roku. Jednak modernizacji inaczej rozumianej niż w drugim i trzecim okresie puryzmu czeskiego (por. Balowski 2007). Teraz zwrócono uwagę na fakt, że w kodyfikacji środków językowych muszą zostać uwzględnione tendencje rozwojowe normy języka standardowego; kodyfikacja powinna je podkreślać i wzmacniać. Jednak mimo że refleksja nad kodyfikacją należy do językoznawców, to szczególną uwagę powinno się poświęcić w niej uwzględnianiu zapotrzebowania społecznego tak, aby rezultat zabiegów kodyfikacyjnych był odbierany przez społeczeństwo pozytywnie (por. Nekvapil 2007). Ta zmiana zasad kultury języka ujmuje doświadczenia z 1993 roku, kiedy nowa kodyfikacja zasad pisowni czeskiej nie została pozytywnie przyjęta przez społeczeństwo czeskie. Zwrócono wówczas uwagę na praski funkcjonalizm, który przeważał w teorii i praktyce kodyfikatorów standardu narodowego, literackiego, oraz na fakt że „warunek historycznej zgodności, czystości języka czeskiego ustąpił na plan dalszy, a kodyfikacja standardu języka czeskiego uwzględniała w większym stopniu jego współczesną [XX-wieczną – przyp. G.B., M.B.] normę [i historię – przyp. G.B., M.B.], z czego byli zadowoleni przede wszystkim pisarze, których język w myśl tej teorii stał się jednym z podstawowych źródeł poznania normy standardu językowego” (Nekvapil 2007: 291), wzorcem, którego w literaturze nie trzeba poprawiać (styl artystyczny nie jako styl dewiacyjny, ale normatywny).

Rozejście się standardu literackiego i standardu nieliterackiego (istniejącego jedynie w formie mówionej) jeszcze wyraźniej podkreśliło sztuczność kryteriów stratyfikacji języka czeskiego. Powrócono więc na początku XXI wieku do dyskusji nad pozycją czeskiego języka standardowego literackiego i jego wariantów. Wówczas z pomocą przyszły tworzone w Pradze i Brnie czeskie korpusy narodowe, któ-

rych drugi etap przewidywał opracowanie korpusu języka mówionego. Okazało się, że – jak podaje Vilém Kodýtek (2007) – leksyka (ale i morfologia) tekstów mówionych w ponad 75% nie przynależy do standardu literackiego (w niektórych przypadkach, zwłaszcza gramatycznych, nawet do 90%, np. używanie *v-* protetycznego, nieliterackich form przymiotników, form czasownikowych typu *kupuju*, *kupujou*, przejścia *y > ej*: *bejt* czy pochylen typy *mlíko*, co jest związane bardziej z leksemem niż ze zjawiskiem fonetycznym). Również w zakresie składni wykazano rozluźnienie w języku mówionym norm standardu literackiego. Jiří Nekvapil (2007, s. 296 n.) uznał ten fakt za proces destandardyzacji językowej, typowy dla postmodernistycznych społeczeństw. Za destandardyzację uznał on „z jednej strony to, że w niektórych sytuacjach lub aktach komunikacyjnych przestaje się używać języka literackiego, z drugiej to, że bardzo szybko wzrasta wariantywność środków dzięki temu, że do języka standardowego przenikają środki, które dotychczas funkcjonowały poza nim” (Nekvapil 2007, 296). Przyczyn destandardyzacji upatruje on w tym, że:

1. spada świadomość wagi norm społecznych, nabytych w szkole;
2. w społeczeństwach postmodernistycznych przestaje istnieć potrzeba ogólnospołecznych norm językowych;
3. kodyfikacja języka standardowego, która przebiega w czasach społecznej modernizacji, a wcześniej była dziełem elit intelektualnych, bardzo oddaliła się od praktyki językowej większości użytkowników języka;
4. kodyfikacja standardu językowego staje się zjawiskiem decentralistycznym, a nawet komercyjnym (głoszenie haseł dotyczących języka czeskiego przez partie polityczne w okresie walki wyborczej).

W tej sytuacji możliwe jest albo walczyć z odstępstwami od standardu językowego poprzez ich krytykowanie i wartościowanie jako błędy, albo powoli zmieniać standard językowy, zwiększając jego wariantywność oraz propagować większą tolerancję wariantywności języka czeskiego. To drugie wyjście przyjęły instytucje odpowiedzialne za kulturę języka czeskiego (np. na stronie internetowej Poradni Języ-

kowej Instytutu Języka Czeskiego Czeskiej Akademii Nauk widnieje informacja:

Snaříme se neodpovídat pouhým ano – ne, ale řešení Vašeho problému zdůvodnit, vyložit. Nezakazujeme, nepřikazujeme, nehlídáme. Radíme, vysvětlujeme, doporučujeme (Nekvapil 2007, s. 297).

Prowadzona w ostatnich trzech-czterech latach dyskusja na łamach czasopism „Slovo a slovesnost” i „Naše řeč” jest dodatkowo posilana świadomością odradzającego się w społeczeństwie czeskim puryzmu językowego, zwanego postpuryzmem czeskim (por. Čermák, Sgall, Vybíral 2006). Jednak ten trzeci etap szlifowania języka czeskiego (*brusičství*) nie ma już tylu zwolenników, co choćby etap drugi po pierwszej wojnie światowej. To spowodowało, że powrócono do pytania, który standard języka czeskiego należy uznać za podstawowy? Czy nie należy całkowicie „przestawić” sceny w tym zakresie? Wówczas F. Čermák, P. Sgall i P. Vybíral (2005), opierając się o wyniki badań korpusu praskiego, zwrócili uwagę na fakt, że życie sobie, a szkoła sobie, czyli co zrobić, aby w szkole nie niszczyć odczuć dzieci, które do niej trafiają i które przychodzą nie ze znajomością języka literackiego, ale właśnie języka nieliterackiego, traktując go jako język ojczysty. W 2005 roku zaproponowali rozpoczęcie badań nad nową dyferencjacją języka czeskiego. Podstawą miałyby być komunikacja codzienna (*běžná mluva*). Jak piszą autorzy rok później (Čermák, P. Sgall i P. Vybíral 2006, s. 270): „priorytet języka mówionego jest bezdyskusyjny, mimo że można zaobserwować podejście wartościujące względem naturalnych, nieprzygotowanych komunikatów mówionych, uznające go [standard mówiony – przyp. G.B., M.B.] za coś gorszego, niższego, a w najlepszym przypadku postrzega się go przez pryzmat języka pisanego i szuka się w nim jego »specyficznych« cech”. Autorzy przypominają przestrożę de Saussure’a, że „jedność języka można naruszyć, jeśli konkretny język naturalny podporządkujemy językowi pisanemu”, ponieważ język rozwija się przez swoją odmianę mówioną, z której zmiany następnie dostają się do odmiany pisanej. Tymczasem język czeski nie posiada skodyfikowanej odmiany mówionej, co stoi na przeszkodzie choćby w dubbingowaniu

filmów (np. bohaterzy westernów posługują się piękną literacką czeszczyzną, a przy tym strzelają do siebie, siedzą i piją w knajpach czy wyzywają się nawzajem; podobną sytuację można zauważyć w filmach miłosnych, kiedy kochankowie mówią do siebie środkami neutralnymi lub w najlepszym przypadku deminutywnymi, zastępując w ten sposób środki potoczne i familiarne).

Zamiana czy zmiana standardu językowego nie należy do spraw prostych. Z punktu widzenia lingwistycznego jest to jedynie opis tendencji rozwojowych z odniesieniem ich do faktycznego *koiné*, ewentualnie określona działalność preskryptywna. O wiele gorzej przedstawia się sytuacja z punktu widzenia socjologicznego. Dotyczy ona (por. Čermák, Sgall, Vybíral 2006, s. 272–273):

1. „przeuczenia” dzieci w szkole, czyli zmiany w sposobie wyjaśniania dzieciom, że język, którym się dotąd posługiwały (autorzy nazywają go „dotychczasowym językiem ojczystym”), nie jest niepoprawny, co pozwoli im odzyskać pewność siebie w wypowiedzianiu się (język literacki bowiem jest dla nich z punktu widzenia aktywnego w tym czasie uzusu normą obcą), nie chodzi w tym przypadku o zmianę w nauczaniu, należy nauczać standardu literackiego, ale dotychczas nie mówiło się o języku nieliterackim, co należy zmienić;
2. poczucie niepewności i niestabilności (braku ciągłości) standardu literackiego prowadzi do traktowania czeskiego języka literackiego jako coś narzuconego, obcego w komunikacji rodzinnej;
3. poczucie niepewności i niestabilności standardu literackiego prowadzi także do ciągłego szukania odpowiedzi na pytanie o poprawność językową, w wyniku tego mało kto dobrze zna normę standardu literackiego, a wszyscy mają poczucie niepewności także w zakresie poprawnej praktyki językowej;
4. ponadto owo poczucie niepewności i niestabilności standardu literackiego prowadzi do poczucia zagrożenia, co widoczne jest w odrzucaniu wszystkiego, co obce (rozpowszechniona na początku lat 90. myśl „jen vše domáci je dobré”), co wzmacnia dążenie do izolacji językowej w szerszym znaczeniu, a żaden język nie może żyć w

izolacji; również w czeszczyźnie wieków średnich widać było otwarcie się jej na inne języki np. w zapożyczeniach *mušet, církev, radnice*, podobne zjawisko można odnotować również dzisiaj: *software, komputer*, kalka *mrakodrap* (por. *Slovník neologizmů*, tom 1 i 2);

5. uznanie dwóch standardów powoduje powstanie dyglosji w języku czeskim, czyli poczucia, że władamy dwoma językami, a jedynie jeden z nich jest nasz, który?

Autorzy dyskusji o standardowej i literackiej czeszczyźnie proponują opracowanie nowego standardu i jego wariantów. Punktem wyjścia byłoby pojęcie standardu ujęte w *Akademickim Słowniku Výrazův Obcých* pod red. Petráčkovéj i Krausa: „standard [...], w lingwistyce leksykalny zbiór (*běžných*) powszechnie używanych środków na danym etapie rozwoju języka przez całe średnio wykształcone językowo społeczeństwo” (s. 708), którą to definicję rozszerzają również na pozostałe poziomy języka. Čermák, Sgall i Vybíral proponują uwzględnić w tym przypadku m.in. tzw. gramatykę „brneńską” (autorstwa zbiorowego pod redakcją P. Karlíka, M. Nekuli i Z. Rusínovej, 1995), opisy współczesnych zjawisk gramatycznych dokonane przez V. Kodýtku (2007), a także prace z zakresu kultury języka V. Cvrčka (2006) i V. Dovalíla (2006). Z nich wynika, że obecnie konkurują między sobą dwa standardy: literacki i ludowy/potoczny, przy czym pierwszy jest oznaką wysokiej kultury, drugi codziennej komunikacji oralnej (niewspółmierne płaszczyzny). Jeśli więc zaniecha się istniejących jeszcze wśród językoznawców postaw purystycznych względem języka i będzie się kierowało wspólnym założeniem, że w języku codziennej komunikacji ustnej podstawowym kodem jest standard nieliteracki (ludowy, gminny), a w tekstach pisanych nieoficjalnych istnieje możliwość użycia środków standardu nieliterackiego, wówczas łatwiej będzie prowadzić dyskusję nad wypracowaniem nowego standardu, którego opis i wdrożenie – jak stwierdza J. Kořenský (2005) – jest niezwykle złożone.

Literatura

A d a m R., 2005, *K otázce kodifikační pravomocí*, „Naše řeč”, č. 4, s. 198–201.

- Adam R., 2006, *Znovu a šířeji o formě kodifikace*, „Naše řeč”, č. 4, s. 198–203.
- Adam R., 2007, *K diskusi o standardní a »spisovné« češtině*, „Slovo a slovesnost”, č. 3, s. 184–189.
- Balowska G., 2006, *Problematyka czeszczyzny potocznej nieliterackiej (tzw. obecna čeština) na lamach czasopisma »Naše řeč« w latach dziewięćdziesiątych*, „bohemyka”, nr 1, s. 25–46.
- Balowski M., 2007, *Zanik puryzmu w języku czeskim*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria XI, Językoznawstwo, Warszawa, s. 5–13.
- Cvrček V., 2006, *Za ještě tvrdší kodifikační didaktát?* „Naše řeč”, č. 1, s. 26–29.
- Čermák F., Sgall P., Vybírál P., 2005, *Od školské spisovnosti ke standardní češtině: výzva k diskusi*, „Slovo a slovesnost”, s. 103–115.
- Čermák F., Sgall P., Vybírál P., 2006, *K diskusi o standardní a »spisovné« češtině*, „Slovo a slovesnost”, č. 4, s. 267–282.
- Daneš F. a kol., 1997, *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, Praha.
- Dolník J., 2007, *Normální stav normy spisovného jazyka*, „Slovo a slovesnost”, č. 4, s. 256–270.
- Doválil V., 2006, *K úvahám o spisovném standardním jazyku: pohled z poněkud širší perspektivy*, „Slovo a slovesnost”, s. 96–102.
- Encyklopedický slovník češtiny*, 2002, Praha.
- Havránek B., 1963, *Studie o spisovném jazyce*, Praha.
- Hausenblas O., 1993, *K tzv. pronikání obecné češtiny do spisovného jazyka*, „Slovo a slovesnost”, č. 2, s. 97–106.
- Jelínek M., 2005, *Má »Naše řeč« kodifikační pravomoc?*, „Naše řeč”.
- Jelínek M., 2006, *O kodifikaci spisovné češtiny*, „Naše řeč”, č. 1, s. 30–32.
- Kodýtek V., 2007, *Mluvená čeština v Praze a Brně: sonda do mluvených korpusů*, „Slovo a slovesnost”, s. 23–37.
- Komárek M., 1995, *František Mrtin Pelcl jako kodifikátor mluvnické formy spisovné češtiny a lingvista*, „Slovo a slovesnost” 56, s. 34–38.
- Kořenský J., 1993, *Myšlení o češtině včera a dnes*, „Jazykovědné aktuality” 30, s. 75–86.
- Kořenský J., 2005, *K článku Od školské spisovnosti ke standardní češtině: reakce na výzvu k diskusi*, „Slovo a slovesnost”, s. 270–277.
- Machová Sv., 2003/2004, *Je standardizace školské jazykovědné terminologie neuskutečnitelným snem?* „Český jazyk a literatura”, č. 4, s. 174–178.
- Nebeská I., 1996, *Jazyk – norma – spisovnost*, Praha.
- Nekvapil J., 2007, *Kultivace (standardního) jazyka*, „Slovo a slovesnost”, č. 4, s. 287–301.
- Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1*, 1998, Praha.
- Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2*, 2004, Praha.

- Příruční mluvnice češtiny*, 1995, red. P. Karlík, M. Nekula, Z. Rusínová, Praha.
- Puzynina J., 1997, *Problem kodyfikacji normy języka polskiego*, „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 1–8.
- Rozwój języka czeskiego po aksamitnej rewolucji*, 2005, red. M. Balowski, Racibórz.
- Saloni Z., 2004, *Głos w sprawie działalności kodyfikacyjnej*, „Język Polski”, z. 1, s. 75–77.
- Sgall P., Hronek J., 1992, *Čeština bez příkras*, Praha.
- Slovník nespisovné češtiny*, 2006, Praha.
- Spisovnost a nespisovnost. Zdroje, proměny a perspektivy*, 2004, red. E. Minářová, K. Ondrášková, Brno.
- Stich A., 1995, *Česká spisovnost a nespisovnost – kořeny a přítomnost (Naše postoje k češtině 17. a 18. století)*, [w:] *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*, Praha, s. 49–56.
- Starý Z., 1995, *Jazykověda a teorie jazykové kultury*, [w:] *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*, Praha, s. 60–65.
- Szczepeńska E., 2004, *Cechy czeszczyzny okresu baroku a obecna čeština*, Kraków.
- Tambor J., 2002, *Kodyfikacja gwary? „Śląsk”*, nr 7, s. 41–45.